

کتاب‌شناسی تفسیر علی بن ابراهیم قمی رحمته الله

محمدامین ربانی

چکیده

در این فهرست‌واره، منابع در باره تفسیر القمی و مأخذ مرتبط با مؤلف آن «علی بن ابراهیم قمی» معرفی شده‌اند. نویسنده در دو بخش، به معرفی چاپ‌های مختلف این تفسیر و ترجمه آن و نسخه‌های خطی و آثار در باره آن می‌پردازد. منابع ارائه شده، به زبان فارسی و عربی اند و آثار انتشار یافته از آغاز تا آبان ۱۳۹۲ ش را در بر می‌گیرند. در مجموع، ۱۵۶ مأخذ در این کتاب‌شناسی معرفی شده‌اند که چهارده منبع: کتاب مستقل، ۷۳ منبع: کتاب مشتمل، ۴۹ منبع: مقاله و هشت منبع: پایان‌نامه اند. در بخش پایانی، پنج نمایه افزوده شده‌اند تا دسترسی آسان به منابع را در گونه‌های مختلف فراهم آورند.

کلیدواژه‌ها: تفسیر القمی، کتاب‌شناسی، علی بن ابراهیم قمی، تفاسیر روایی شیعه.

مقدمه

تفسیر القمی، یکی از تفاسیر معروف روایی شیعه به شمار می‌آید. مؤلف آن، علی بن ابراهیم بن هاشم قمی (زنده در ۳۰۷ ق.)، از محدثان و فقیهان امامی است. در باره صحت و عدم صحت انتساب تمام این تفسیر به علی بن ابراهیم، نظریات گوناگونی طرح شده است. شیخ آقا بزرگ تهرانی، از نخستین کسانی است که در باره عدم صحت انتساب تمام این تفسیر به علی بن ابراهیم، سخن گفته است.^۱

۱. ر.ک: الذریعة إلى تصانیف الشيعة، بیروت: دار الأضواء، [بی تا]، ج ۴ ص ۳۰۲ - ۳۰۸. برای آگاهی بیشتر در باره دیدگاه‌های موافق و مخالف در این باره، به منابع معرفی شده در این کتاب‌شناسی مراجعه کنید.

تفسیر القمّی، با دیدگاه حدیثی نگارش یافته است. شأن نزول آیات، همچنین قصص انبیا و وقایع زمان پیامبر ﷺ و مباحث فقهی، بخش قابل توجهی از کتاب را تشکیل می‌دهد. در مقدمه تفسیر نیز مباحث علوم قرآنی در ذیل حدود پنجاه عنوان، آمده و از موضوعاتی همچون ناسخ و منسوخ، محکم و متشابه، خاص و عام و ... سخن رفته است. در باره انتساب مقدمه تفسیر به علی بن ابراهیم نیز دیدگاه‌های متفاوتی وجود دارد.^۱

تفسیر علی بن ابراهیم، در میان تفاسیر روایی شیعه، از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است. انگیزه تهیه این کتاب‌شناسی، افزون بر اهمیت تفسیر القمّی، کثرت آثاری است که در باره آن بویژه در چند سال اخیر،^۲ انتشار یافته است. آگاهی از آنچه پیشینیان در زمینه موضوع پژوهش به بررسی آنها پرداخته‌اند، هم بر غنای لازم در پژوهش می‌افزاید و هم از بهر رفتن فرصت‌ها و دوباره کاری‌ها نیز پیش‌گیری می‌کند. از این‌رو، این کتاب‌شناسی فراهم آمد.

دامنه موضوعی کتاب‌شناسی، همچنان که از عنوان آن بر می‌آید، معرفی منابعی است که در باره تفسیر القمّی نگاشته شده است. همچنین مأخذ مرتبط با مؤلف آن علی بن ابراهیم قمّی نیز شناسانده شده است.

با مروری بر عناوین منابع، به این نتیجه می‌رسیم که مأخذ قدیمی‌تر، غالباً به مباحثی در حوزه زندگانی مؤلف و جنبه‌های تفسیر روایی کتاب پرداخته‌اند. در سال‌های اخیر که تعداد نگاشته‌ها فزونی یافته است - و این مسئله از نمایه بسامد تاریخی به خوبی بر می‌آید - پژوهش‌ها بیشتر رویکرد محتوایی به خود گرفته است و به این موضوعات، توجه فراوان‌تری شده است: تشکیک در انتساب تفسیر به مؤلف، بازیابی منابع، روش‌ها و گرایش‌ها، شناخت راویان، بررسی پاره‌ای از موضوعات خاص در این تفسیر و ...

این مأخذشناسی، در دو بخش سامان یافته است: بخش نخست با عنوان «نسخه‌ها»، خود از دو قسمت تشکیل شده است. در قسمت اول، ذیل عنوان «نسخه‌های چاپی»، چاپ‌های مختلف تفسیر القمّی و ترجمه آن، معرفی می‌شود. در قسمت دیگر آن با عنوان «نسخه‌های خطی»، مأخذ مرتبط، معرفی می‌شوند. بخش دوم، به «آثار در باره» اختصاص دارد و معرفی منابعی را در بر می‌گیرد که در باره تفسیر القمّی و مؤلف آن، نگارش یافته است. قسمت اصلی کتاب‌شناسی، به بخش دوم، اختصاص دارد. منابع معرفی شده در این بخش را می‌توان به چهار گروه تقسیم کرد:

۱. ر.ک: شبیری، سید جواد، دانش‌نامه جهان اسلام، زیر نظر غلامعلی حدّاد عادل، تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲ ش، ج ۷ ص ۷۰۰-۷۰۳.

۲. نمایه بسامد تاریخی در انتهای کتاب‌شناسی، گویای این مدعاست.

یک. کتاب‌های مستقل

دو. کتاب‌های مشتمل

سه. مقالات

چهار. پایان‌نامه‌ها.

منابع معرفی شده در این فهرست، به زبان فارسی و عربی است و فقط مشخصات کتاب‌شناختی آنها ارائه شده است. البته برخی از آثار که مشتمل بر مجموعه‌ای از مقالات بوده، عناوین مقالات و پدیدآورندگان نیز آمده است. این مأخذشناسی، معرفی منابعی را بر عهده دارد که از آغاز تا آبان ۱۳۹۲، انتشار یافته است.

مشخصات کتاب‌شناختی هر مأخذ با توجه به نوع مأخذ، به صورت مستقیم از خود مأخذ، گزارش شده است؛ بجز منابع اندکی که دستیابی به آنها امکان نداشت که در این صورت، مشخصات آنها با واسطه گزارش شده است. مشخصات این بخش از مأخذ، بر اساس اطلاعات موجود از آنها بوده است.

منابع معرفی شده در بخش دوم، بر اساس الفبای نام پدید آورندگان، تنظیم یافته است. نخست، نام پدیدآورنده با قلمی سیاه در یک سطر می‌آید. در سطر بعد، سایر مشخصات کتاب‌شناختی متناسب با نوع مأخذ - کتاب مستقل، کتاب مشتمل، مقاله یا پایان‌نامه - ارائه می‌گردد. منابعی که فاقد نام پدیدآورنده است، عنوان مأخذ جایگزین مکان پدیدآورنده می‌شود و با قلم سیاه در ردیف الفبایی قرار می‌گیرد.

در مجموع، ۱۵۶ مأخذ در این کتاب‌شناسی معرفی شده است که چهارده منبع، کتاب مستقل، ۷۳ منبع، کتاب مشتمل، ۴۹ منبع، مقاله و هشت منبع، پایان‌نامه است.

در بخش پایان کتاب‌شناسی، پنج نمایه افزوده شده است تا دسترسی آسان به منابع را در گونه‌های مختلف، فراهم آورد. این نمایه‌ها عبارت‌اند از: ۱. فهرست الفبایی کتاب‌های مستقل؛ ۲. فهرست الفبایی کتاب‌های مشتمل؛ ۳. فهرست الفبایی مقالات؛ ۴. فهرست الفبایی پایان‌نامه‌ها، ۵. نمایه‌ی بسامد تاریخی. در برابر هر عنوان، شماره‌ی مدخل موجود در کتاب‌شناسی قرار دارد.

این کتاب‌شناسی، ادعای جامعیت کامل در موضوع را ندارد و ممکن است مأخذ دیگری نیز وجود داشته باشد که در این فهرستواره نیامده است. با تمام تلاشی که در ارائه بدون نقص این مأخذشناسی به عمل آمده، خالی از کاستی نیست. امید است این مجموعه بتواند برای علاقه‌مندان که در حوزه‌ی موضوع این کتاب‌شناسی به مطالعه یا پژوهش می‌پردازند، بستر مناسبی را برای پژوهش‌های آتی در این زمینه فراهم آورد.

یک. نسخه‌ها

در این بخش، مشخصات کتاب‌شناختی نسخه‌های کتاب تفسیر القمّی می‌آید که خود از دو قسمت، تشکیل می‌شود:

الف. نسخه‌های چاپی،

ب. نسخه‌های خطّی.

در بخش نسخه‌های چاپی، پنج چاپ کتاب تفسیر القمّی، به ترتیب قدمت سال انتشار، معرفی شده است. از این پنج چاپ، دو نوع آن، چاپ سنگی است^۱ و سه نوع دیگر با دستگاه‌های چاپی رایج، منتشر شده است. همچنین این تفسیر به فارسی نیز ترجمه شده است. مشخصات ترجمه آن نیز در ادامه همین قسمت، آمده است. در بخش نسخه‌های خطّی نیز، چهار منبع که دست‌نوشته‌های این تفسیر را معرفی می‌کند، آمده است.

الف. نسخه‌های چاپی

۱. تفسیر علی بن ابراهیم القمّی. مصحح: محمدرضا المستوفی و محمّدکاظم الرشتی، کاتب: احمد التفرشى، تهران: محمدرضا المستوفی، محمّد حسین الکاشانی، ۱۳۱۳ ق، وزیری، ۷۴۴ ص، چاپ سنگی.
۲. تفسیر علی بن ابراهیم. کاتب: حسن بن محمّد امین تبریزی، تهران: کارخانه مؤید العلماء حاجی آقا و حاجی علی آقا، ۱۳۱۵ ق، رحلی، چاپ سنگی.
۳. تفسیر القمّی. صححه و علّق علیه و قدّم له: السید طیب الموسوی الجزائری، نجف: مطبعة النجف، ۱۳۸۷ ق، ۲ ج، وزیری.
۴. تفسیر القمّی. إشراف: لجنة التحقيق و التصحيح فی المؤسسة، بیروت: مؤسسة الأعلمی للمطبوعات، چاپ اول، ۱۴۱۲ ق / ۱۹۹۱ م، ۲ ج، وزیری.
۵. تفسیر القمّی. مراجعه و تحقیق: محمّد الصالحی الأندیمشکی، قم: ذوی القربی، چاپ اول، ۱۴۲۸ ق / ۱۳۸۶ ش، وزیری، ۷۵۳ ص.

۱. خانابا مشار، در ذیل عنوان «تفسیر علی بن ابراهیم قمی»، سه نسخه چاپ سنگی معرفی کرده است که مشخصات آنها چنین است: «[۱]. تبریز، ۱۳۱۵ ق، سنگی، رحلی، ۳۷۳ ص، در هاشم آن تفسیر امام حسن عسکری؛ [۲]. تهران، ۱۳۱۳ ق، سنگی، وزیری، ۷۴۴ ص؛ [۳]. بمبئی، ۱۳۱۲ ق، سنگی». (فهرست کتاب‌های چاپی عربی ایران: از آغاز چاپ تاکنون، سایر کشورها: بیشتر از سال ۱۳۴۰ هـ به بعد. [تهران]: چاپ رنگین، ۱۳۴۴، ص (۲۰۶).

۶. ترجمه تفسیر قمی. ترجمه جابر رضوانی، قم: بنی الزهراء ع، چاپ اول، ۱۳۸۸، ج ۵، وزیری.

ب. نسخه‌های خطی

درایتی، مصطفی

۷. «تفسیر قمی = تفسیر علی بن ابراهیم قمی». فهرستگان نسخه‌های خطی ایران (فنا)، تهران: سازمان اسناد و کتابخانه ملی جمهوری اسلامی ایران، چاپ اول، ۱۳۹۱ ش، ج ۸، رحلی، ص ۸۱۱-۸۲۳.

مشخصات ۱۱۶ نسخه خطی تفسیر القمی و چهار نسخه «مختصر تفسیر قمی» شناسانده شده است.

۸. «تفسیر قمی = تفسیر علی بن ابراهیم قمی». فهرستواره دست‌نوشته‌های ایران (دنا)، تهران: کتابخانه، موزه و مرکز اسناد مجلس شورای اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۳، وزیری، ص ۱۷۵-۱۷۹.

مشخصات ۱۱۷ نسخه خطی تفسیر القمی و چهار نسخه «مختصر تفسیر قمی» معرفی شده است.

صدرایی خویی، علی

۹. «تفسیر القمی از علی بن ابراهیم بن هاشم قمی، ابو الحسن». فهرستگان نسخه‌های خطی حدیث و علوم حدیث شیعه، جلد سوم: متون حدیث شیعه، قم: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث، چاپ اول، ۱۳۸۴ ش، وزیری، ص ۲۰۶-۲۱۲.

مشخصات ۶۲ نسخه خطی تفسیر القمی موجود در کتابخانه‌های ایران، شناسانده شده است.

عبدی، مهدی

۱۰. معرفی نسخه‌های خطی تفسیر علی بن ابراهیم قمی. قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۳۱.

در این اثر، ۱۱۸ نسخه دست‌نوشته تفسیر القمی معرفی شده است که ۱۰۵ نسخه در کتابخانه‌های ایران و سیزده نسخه در کتابخانه‌های خارج از کشور، نگهداری می‌شود.

دو. آثار در باره

این بخش، قسمت اصلی کتاب‌شناسی را تشکیل می‌دهد و معرفی منابعی را در بر می‌گیرد که در باره کتاب تفسیر القمی و مؤلف آن است. منابع معرفی شده، شامل کتاب‌های مستقل، کتاب‌های مشتمل، مقالات و پایان‌نامه‌هاست. مآخذی که بیش از یک بار در قالب‌های مختلف انتشار یافته است، به صورت مدخل مستقل، نیامده و مشخصات آنها در ذیل مدخل اصلی با عنوان نشر دوم یا سوم، ارائه شده است.

در مجموع، مشخصات کتاب‌شناختی ۱۴۲ مآخذ، در این بخش به ترتیب الفبای عنوان پدیدآورنده، معرفی شده است که ۲۵ منبع کتاب مستقل، ۶۵ منبع کتاب مشتمل، ۳۵ منبع مقاله و ۸ منبع، پایان‌نامه است.

آشیان، زهرا

۱۱. علی بن ابراهیم و تفسیر قمی. تهران: خانه کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۸ش، رقعی، ۱۴۴ص.

آقا بابایی، رضا و قاسمی‌نژاد

۱۲. «زندگی‌نامه». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۱، وزیری، ص ۲۸ - ۵۰.

ابن طاووس، علی بن موسی

۱۳. «فیما یذکره من تفسیر علی بن ابراهیم». سعد السعود للنفسوس: منضود من کتب وقف علی بن موسی بن طاووس، تحقیق: فارس تبریزیان (الحسون)، قم: دلیل ما، چاپ اول، ۱۴۲۱ ق / ۱۳۷۹ش، وزیری، ص ۱۶۸ - ۱۸۰.

نشر دوم: «نظر سید بن طاووس در باره تفسیر قمی». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۲۱۱ - ۲۱۷.

ابن عتائقی، کمال الدین عبد الرحمان

۱۴. «تعلیقات ابن عتائقی بر تفسیر علی بن ابراهیم قمی: مباحث تفسیری و فقهی». تصحیح و مقدمه: محمدکاظم بهنیا، سفینه، سال هفتم، شماره ۲۵، زمستان ۱۳۸۸ش، ص ۱۶۶ - ۱۸۸، و قسمت بعد با این مشخصات: «تعلیقات ابن عتائقی بر تفسیر علی بن ابراهیم قمی: مباحث کلامی». شماره ۲۷، تابستان ۱۳۸۹ش، ص ۱۵۷ - ۱۶۷، و قسمت بعد با این مشخصات:

«تعلیقات ابن عتائق بر تفسیر علی بن ابراهیم قمی: مباحث علوم قرآنی، ادبی، تاریخی». شماره ۲۸، پاییز ۱۳۸۹ ش، ص ۱۵۱ - ۱۶۳.

ابن عتائق، عبدالرحمان بن محمد

۱۵. مختصر تفسیر القمی. تحقیق: محمد جواد الحسینی الجلالی، قم: دار الحدیث، چاپ اول، ۱۴۳۲ ق / ۱۳۹۰ ش، وزیری، ۶۱۰ ص.

ابوترابی، محمود

۱۶. تحقیق در تفاسیر روایی شیعه. پایان نامه دکتری، استاد راهنما: فقیه احمدی، مرکز مدیریت حوزه علمیه قم، ۱۳۸۴ ش، رحلی. بخشی از پایان نامه، به معرفی تفسیر القمی اختصاص دارد.

اخوان صراف، زهرا

۱۷. «علی بن ابراهیم بن هاشم قمی (زنده در ۳۰۴ تا ۳۰۷)». عالمان شیعه، با راهنمایی: محمود تقی زاده داوری، قم: انتشارات شیعه شناسی، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش، وزیری، ص ۲۶۶ - ۲۶۸.

الأردبیلی، محمد بن علی

۱۸. «علی بن ابراهیم بن هاشم القمی». جامع الرواة و رافع الاشتباهات، المحقق و المستدرک: محمدباقر ملکیان، قم: بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۴۳۳ ق / ۱۳۹۱ ش، ج ۴، وزیری، ص ۴۳۲ - ۴۳۶.

الأردبیلی الغروی الحائری، محمد بن علی

۱۹. «علی بن ابراهیم بن هاشم القمی». جامع الزواة و إزاحة الاشتباهات عن الطّرق و الأسناد، بیروت: دار الأضواء، ۱۴۰۳ ق / ۱۹۸۳ م، ج ۱، وزیری، ص ۵۴۵ - ۵۴۶. نشر دوم: «در جامع الرواة در باره علی بن ابراهیم بن هاشم القمی آمده است». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۶ - ۲۷.

ارگانی بهبهانی حائری، محمود

۲۰. «شرح حال شیخ علی بن ابراهیم قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۱، وزیری، ص ۱۳ - ۲۷.

۲۱. شرح حال شیخ علی بن ابراهیم بن هاشم قمی. قم: دار المودّة، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش، رفعی، ۵۶ ص.

استادی، رضا

۲۲. «تفسیر قمی». آشنایی با تفاسیر به ضمیمه مسئله عدم تحریف قرآن و چند بحث قرآنی، قم: قدس، چاپ اول، ۱۳۸۲ ش، رقعی، ص ۱۲۵ - ۱۳۷.

نشر دوم: «آیه الله استادی در باره تفسیر قمی می فرماید». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۱۸ - ۲۳۱.

اشکواری، محمدجعفر

۲۳. «قمی، علی بن ابراهیم». دایرة المعارف تشیخ، زیر نظر: احمد صدر حاج سید جوادی، بهاء الدین خرمشاهی و کامران فانی، تهران: نشر شهید سعید محبی، چاپ اول، ۱۳۸۸ ش، ج ۱۳، رحلی، ص ۳۰۵ - ۳۰۶.

اکبرنژاد، مهدی

۲۴. «تفسیر القمی علی بن ابراهیم قمی (م قرن ۴ق)». بررسی تطبیقی مهدویت در روایات شیعه و اهل سنت، قم: بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۶ ش، وزیری، ص ۸۳ - ۸۴.

نشر دوم: «تفسیر علی بن ابراهیم القمی در اثر بررسی تطبیقی مهدویت در روایات فریقین». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹، وزیری، ص ۳۳۱ - ۳۳۲.

۲۵. «تفسیر القمی علی بن ابراهیم قمی (م قرن ۴ق)». بررسی تطبیقی مهدویت در روایات فریقین. پایان نامه دکتری، استاد راهنما: محمدعلی مهدوی راد، اساتید مشاور: محمدهادی معرفت و داوری، مرکز تربیت مدرّس دانشگاه قم، ۱۳۸۳ - ۱۳۸۴ ش، رحلی، ص ۶۵ - ۶۶.

الأمین، إحسان

۲۶. «تفسیر القمی». التفسیر بالمأثور و تطوره عند الشيعة الإمامية. بيروت: دار الهدى للطباعة و النشر و التوزيع، چاپ اول، ۱۴۲۱ ق / ۲۰۰۰ م، وزیری، ص ۴۰۴ - ۴۰۹.

الأمین العاملی، سید محسن

۲۷. عجائب أحكام أمير المؤمنين عليه السلام: رواية المفسر الجليل محمد بن علي بن ابراهيم بن هاشم القمي. تهران: الأعلمی، چاپ دوم، ۱۳۹۴ ق، رقعی، ص ۱۳۲.

ایازی، سید محمدعلی

۲۸. «تفسیر القمّی». المفسّرون: حیاتهم و منهجهم. تهران: مؤسسه الطباعة و النشر وزارة الثقافة و الارشاد الإسلامی، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق، وزیری، ص ۳۲۸ - ۳۳۳.
- نشر دوم: «دیدگاه مؤلف کتاب المفسرون حیاتهم و منهجهم در مورد تفسیر القمّی». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۱۵۶ - ۱۶۱.
۲۹. «تفسیر علی بن ابراهیم قمّی». دانش نامه قرآن و قرآن پژوهی، به کوشش: بهاء الدین خرمشاهی، تهران: دوستان و ناهید، چاپ اول، پاییز ۱۳۷۷ ش، چاپ اول، وزیری، ص ۷۲۴.
۳۰. «تفسیر علی بن ابراهیم قمّی». سیر تطوّر تفاسیر شیعه، رشت: کتاب مبین، ویرایش سوم، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، رقعی، ص ۴۷ - ۴۹.
۳۱. «تفسیر علی بن ابراهیم قمّی». شناخت نامه تفاسیر: نگاهی اجمالی به ۱۳۰ تفسیر برجسته از مفسران شیعه و اهل سنت، رشت: کتاب مبین، چاپ اول، ۱۳۷۸ ش، رقعی، ص ۹۷ - ۹۸.

بابایی، علی اکبر

۳۲. «پژوهشی دیگر در باره تفسیر القمّی». پژوهش و حوزه، سال پنجم، شماره ۳ - ۴ (پیاپی: ۱۹ - ۲۰)، پاییز - زمستان ۱۳۸۳، ص ۲۱۸ - ۲۳۴.
۳۳. «پژوهشی سندی و محتوایی در تفسیر القمّی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمّی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۱، وزیری، ص ۶۷ - ۱۲۱.
۳۴. «تفسیر القمّی». مکاتب تفسیری: مکاتب و تفسیرهای اجتهادی روایی، ادبی و علمی، قم - تهران: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و سازمان مطالعه و تدوین کتب علوم انسانی دانشگاهها (سمت)، چاپ اول ۱۳۹۱ ش، ج ۳، وزیری، ص ۱۴ - ۵۱.
۳۵. «کتاب التفسیر علی بن ابراهیم قمّی». تاریخ تفسیر قرآن از عصر رسالت تا پایان عصر غیبت صغرا (۳۲۹ ق)، قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، چاپ اول، ۱۳۸۷ ش، وزیری، ص ۴۷۷ - ۴۸۵.

باقری نژاد، معصومه

۳۶. «زندگانی ابراهیم بن هاشم قمّی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمّی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۲، وزیری، ص ۴۳ - ۵۹.

بروجردی، سید ابراهیم

۳۷. تفسیر جامع: جمع آوری شده از تفسیر امام علی (ع) و عیاشی و کتب اخبار معتبره به انضمام ترجمه تفسیر علی بن ابراهیم قمی. تهران: کتابخانه صدر، ۱۳۶۶ ش، ۷ ج، وزیری.

پورکرمان، مصطفی

۳۸. بررسی انتقادی تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی. پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: بمانعلی دهقان منگابادی، استاد مشاور: علی محمد میر جلیلی، دانشگاه یزد، ۱۳۸۹ ش، رحلی.

پورکرمان، مصطفی و دهقان منگابادی، بمانعلی

۳۹. «تأثیر غالیلان بر روایات تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی». حدیث پژوهی، سال چهارم، شماره ۸، پاییز - زمستان ۱۳۹۱ ش، ص ۲۳۳ - ۲۵۰.

التبریزی، محمد صالح

۴۰. «تحقیق الحال فی کتاب تفسیر علی بن ابراهیم القمی». بحوث فی مبانی علم الرجال، محاضرات: محمد سند، [بی جا]: مؤسسه انتشارات عصر ظهور، چاپ اول، ۱۴۲۰ ق / ۲۰۰۰ م، وزیری، ص ۲۰۸ - ۲۱۶.

التستری، محمد تقی

۴۱. «علی بن ابراهیم بن هاشم». قاموس الرجال، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۵ ق، ۷ ج، وزیری، ص ۲۶۴ - ۲۶۵.

نشر دوم: «مرحوم محمد تقی شوشتری (تستری) در قاموس الرجال در مورد علی بن ابراهیم بن هاشم فرموده است». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۶۲ - ۶۳.

تفسیر علی بن ابراهیم قمی

۴۲. دانش نامه دانش گستر. زیر نظر علی رامین، کامران فانی و محمد علی سادات، تهران: مؤسسه دانش گستر روز، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ۶ ج، وزیری، ص ۱۰۰.

تهران، آقا بزرگ

۴۳. «تفسیر القمّی». الذریعة الی تصانیف الشیعة، بیروت: دار الأضواء، [بی تا]، وزیری، ج ۴، ص ۳۰۲-۳۰۸.

نشر دوم: «تفسیر القمّی در الذریعة ی آقا بزرگ تهرانی». شناختنامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۱۳۵-۱۴۳.

۴۴. «علی بن ابراهیم بن هاشم قمّی». طبقات أعلام الشیعة: القرن الرابع، نوابغ الرواة فی رابعة المئات، بیروت: دار إحياء التراث العربی للطباعة و النشر و التوزیع، چاپ اول، ۱۴ ض ۳۰ ق / ۲۰۰۹ م، ج ۱، وزیری، ص ۱۶۷-۱۶۹.

نشر دوم: «آقا بزرگ تهرانی در کتاب طبقات أعلام الشیعة در باره علی بن ابراهیم بن هاشم قمّی فرموده است». شناختنامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۶۳-۶۵.

جباری، محمدرضا

۴۵. «ابو الحسن علی بن ابراهیم بن هاشم القمّی» و «تفسیر القمّی / منسوب به علی بن ابراهیم بن هاشم القمّی (در گذشته پس از ۳۰۷ هجری)». مکتب حدیثی قم: شناخت و تحلیل مکتب حدیثی قم از آغاز تا قرن پنجم هجری، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۴ ش، وزیری، ص ۱۸۳-۱۸۴ و ۲۸۳-۲۸۸.

جلالیان، حبیب الله

۴۶. «تفسیر قمّی». تاریخ تفسیر قرآن کریم، تهران: اسوه، چاپ هفتم، ۱۳۸۷ ش، وزیری، ص ۱۳۸.

چراغلو، سعید

۴۷. تفسیر مأثور و بررسی تطوّر آن با تکیه بر تفاسیر اثری شیعه. پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: کامران ایزدی مبارکه، استاد مشاور: عبّاس نقینی، دانشکده الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، ۱۳۷۹ ش، رحلی. در قسمتی از پایان نامه به تفسیر علی بن ابراهیم قمّی و ویژگی های آن، پرداخته است.

حسینیان قمّی، مهدی

۴۸. «دفاع از تفسیر روایی علی بن ابراهیم». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمّی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۱، وزیری، ص ۱۶۳-۱۷۸.

الحسينى التفريشى، ميرمصطفى

۴۹. «على بن ابراهيم بن هاشم القمى». نقد الرجال، قم: الرسول المصطفى، [بى تا]، وزيرى، ص ۲۲۴.

حسينى كيا، سيد رضا

۵۰. «آيات الأحكام». مجموعه مقالات كنجره بزرگداشت على بن ابراهيم قمى، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۲، وزيرى، ص ۳۴۳ - ۳۹۰.

الحسينى الميلى، السيد على

۵۱. «حول عبارة القمى فى مقدمه تفسيره». التحقيق فى نفي التحريف عن القرآن الشريف، قم: دار القرآن الكريم، چاپ اول، ۱۴۱۰ ق، وزيرى، ص ۱۱۰ - ۱۱۲. نشر دوم: «حول عبارة القمى فى مقدمه تفسيره در اثر سيد على حسينى ميلانى». شناخت نامه على بن ابراهيم قمى، على اشرف عبدى، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزيرى، ص ۳۴۳ - ۳۴۵.

الحلى، تقى الدين الحسن بن على بن داوود

۵۲. «على بن ابراهيم بن هاشم القمى». كتاب الرجال. حقه و قدم له: السيد محمدصادق آل بحر العلوم، نجف: المطبعة الحيدرية، ۱۳۹۲ ق / ۱۹۷۲ م، وزيرى، ص ۱۳۵.

الحلى، الحسن بن يوسف بن على بن المطهر

۵۳. «على بن ابراهيم بن هاشم القمى». خلاصة الأقوال فى معرفة الرجال. تحقيق: جواد القيوى، [بى جا]: مؤسسه نشر الفقاهة، چاپ اول، ۱۴۱۷ ق، وزيرى، ص ۱۸۷. ۵۴. «[على] بن ابراهيم بن هاشم القمى». رجال العلامة الحلى، تحقيق: السيد محمدصادق بحر العلوم، قم: مكتبه الرضى، ۱۴۰۲، وزيرى، ص ۱۰۰.

الحموى الرومى، ياقوت

۵۵. «على بن ابراهيم بن هاشم القمى». معجم الأدباء: إرشاد الأريب إلى معرفة الأديب، تحقيق: احسان عباس، بيروت: دار الغرب الإسلامى، چاپ اول، ۱۹۹۳ م، ج ۴، وزيرى، ص ۱۶۴۱. نشر دوم: «مؤلف معجم الأدباء در باره على بن ابراهيم مى گوید». شناخت نامه على بن ابراهيم قمى، على اشرف عبدى، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزيرى، ص ۴۵ - ۴۶.

خاتون قدمی، هاجر

۵۶. «نگاهی به مجموعه ایرانیان و قرآن». کتاب ماه دین، سال سیزدهم، شماره ۱۵۳، تیر ۱۳۸۹ ش، ص ۸۹-۹۲.

در قسمتی از این نوشتار، به معرفی کتاب «علی بن ابراهیم و تفسیر قمی» زهرا آشیان، پرداخته است.

خراسانی، محمد هاشم بن محمد علی

۵۷. «جناب علی بن ابراهیم بن هاشم القمی». منتخب التواریخ: در وقایع مهمه متعلقه به حضرت خاتم النبیین و سیده نساء العالمین و لأئمة الإثنی عشر صلوات الله علیهم أجمعین، تهران: اسلامیه، چاپ ششم، ۱۳۸۲ ش، وزیری، ص ۴۹۳.

نشر دوم: «مؤلف منتخب التواریخ در باره علی بن ابراهیم بن هاشم قمی فرموده است». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۳۵.

الداوودی، الحافظ شمس الدین علی بن احمد

۵۸. «علی بن ابراهیم بن هاشم القمی أبو الحسن المحمّدی». طبقات المفسّرين، بیروت: دار الکتب العلمیة، [بی تا]، ج ۱، وزیری، ص ۳۹۲.

دوانی، علی

۵۹. «علی بن ابراهیم قمی (زنده در ۳۰۷ق)». مفاخر اسلام، تهران: مرکز اسناد انقلاب اسلامی، چاپ دوم با تجدید نظر و اضافات، ۱۳۷۸ ش، ج ۲، وزیری، ص ۳۲۷-۳۴۲.

نشر دوم: «مورخ معاصر مرحوم علی دوانی در کتاب مفاخر اسلام در باره علی بن ابراهیم قمی می نویسد». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۷۴-۹۴.

دهقان منگابادی، بمانعلی

۶۰. «تأثیر اندیشه های غالیان بر برخی از مفسران اثرگرای شیعی». پژوهش نامه قرآن و حدیث، شماره ۵، زمستان ۱۳۸۷ ش، ص ۷-۲۸.

دهقان منگابادی، بمانعلی ← پورکرمان، مصطفی

الذهبی، محمدحسین

۶۱. «تفسیر قمی». التفسیر و المفسرون، القاهرة: دار الحدیث، ۱۴۲۶ق/ ۲۰۰۵ م، وزیری، ج ۳، ص ۱۵۴ - ۱۷۹.

رازی، محمدشرف

۶۲. «علی بن ابراهیم القمی». گنجینه دانشمندان، تهران: کتابفروشی اسلامیة، ۱۳۵۲ ش، وزیری، ص ۸۴ - ۸۵.

نشر دوم: «در گنجینه دانشمندان در باره علی بن ابراهیم قمی آمده است». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۷۳.

رحمان ستایش، محمدکاظم و شهیدی، روح الله

۶۳. «بازبایی منابع تفسیر قمی». حدیث پژوهی، سال پنجم، شماره ۹، بهار - تابستان ۱۳۹۲ ش، ص ۱۱۳ - ۱۵۲.

رضوانی، جابر

۶۴. تاریخ انبیا ﷺ در تفسیر قمی. قم: نگاه آشنا، ۱۳۹۱ ش، ۴۲۱ ص.

رضوی هندی، سید مرادرضا

۶۵. «اخلاق در تفسیر قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۲، وزیری، ص ۱۹۱ - ۳۱۰.

سبحانی، جعفر

۶۶. «نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم قمی (۲۳۰ - ۳۱۰ ق) و دوران و آثار او». علوم حدیث، سال سیزدهم، شماره اول (پیاپی: ۴۷)، بهار ۱۳۸۷ ش، ص ۹ - ۱۹.

۶۷. «ورد فی أسناد تفسیر القمی». کلیات فی علم الرجال، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، چاپ دوم، ۱۴۱۶ ق، وزیری، ص ۳۰۷ - ۳۲۰، و ترجمه آن با این مشخصات: «راویان موجود در اسناد تفسیر قمی». ترجمه کلیات علم رجال، ترجمه مسلم قلی پور گیلانی و علی اکبر روحی، قم: انتشارات قم، چاپ اول، ۱۳۸۰ ش، وزیری، ص ۲۷۴ - ۲۸۴.

نشر دوم: «دیدگاه آیه الله شیخ جعفر سبحانی در باره اسناد تفسیر قمی در کتاب کلیات فی علم الرجال». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۱۴۷ - ۱۵۶.

سلمانی مروست، محمدعلی

۶۸. تفسیر اثری شیعه و تطور آن. پایان‌نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: خضیر جعفر، استاد مشاور: سید محمدباقر حجّتی، دانشکده علوم انسانی دانشگاه تربیت مدرس، ۱۳۷۲ ش، رحلی. در قسمتی از پایان‌نامه، به معرفی تفسیر علی بن ابراهیم قمی پرداخته است.

السیستانی، السید محمدرضا

۶۹. «تفسیر علی بن ابراهیم القمی». کتاب شیعه، سال دوم، شماره ۲ (پیاپی: ۴)، پاییز - زمستان ۱۳۹۰ ش، ص ۱۴۲ - ۱۵۵.

السیفی المازندرانی، علی‌اکبر

۷۰. «تفسیر علی بن ابراهیم». مقیاس الزواة فی کلیات علم الرجال، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، چاپ اول، ۱۴۲۲ ق، رقی، ص ۳۱۱ - ۳۱۶.

شبیری، سید محمدجواد

۷۱. «تفسیر علی بن ابراهیم قمی». دانش‌نامه جهان اسلام، زیر نظر: غلامعلی حدّاد عادل، تهران: بنیاد دایرة المعارف اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲ ش، ج ۷، رحلی، ص ۷۰۰ - ۷۰۳.

نشر دوم: «تفسیر علی بن ابراهیم قمی در دانش‌نامه جهان اسلام». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۸۵ - ۲۹۴.

۷۲. «در حاشیه دو مقاله». آینه پژوهش، سال هشتم، شماره ۶ (پیاپی: ۴۸)، بهمن - اسفند ۱۳۷۶ ش، ص ۵۰.

مؤلف در بخشی از این نوشتار، نظر پدرش آیه الله العظمی آقاموسی شبیری زنجانی را در باره «تفسیر قمی» آورده است.

شریفی، حسن و مبلغ، محمدحسین

۷۳. «تفسیر قمی در ترازوی نقد». پژوهش‌های قرآنی، شماره ۵ - ۶، بهار - تابستان ۱۳۷۵ ش، ص ۳۳۲ - ۳۶۱.

نشر دوم: «تفسیر قمی در ترازوی نقد آقایان حسن شریفی و محمدحسین مبلّغ». شناخت نامہ علی بن ابراہیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۳۴ - ۲۶۹.

شریفیان، قاسم

۷۴. ترجمہ و تحقیق پیرامون علوم قرآن در مقدمہ تفسیر البرہان. پایان نامہ کارشناسی ارشد، استاد راہنما: قاسم فائز، دانشگاه آزاد اسلامی تہران واحد مرکزی، ۱۳۷۷ ش، رحلی. در بخشی از پایان نامہ، مباحثی در علوم قرآن از مقدمہ تفسیر علی بن ابراہیم قمی، همچون ناسخ و منسوخ. و محکم و متشابہ آورده شدہ است.

شفیعی، سید محمد و صلواتی، فضل اللہ

۷۵. «تفسیر علی بن ابراہیم قمی (عربی)». تفاسیر و مفسران شیعه، تہران: اطلاعات، چاپ اول، ۱۳۹۱ ش، وزیری، ص ۱۸۳ - ۱۸۴.

شفیعی، محمد

۷۶. «تفسیر علی بن ابراہیم قمی (عربی)». مفسران شیعه، [تہران]: انتشارات دانشگاه پهلوی، ۱۳۴۹ ش، وزیری، ص ۸۵ - ۸۶.

نشر دوم: «تفسیر علی بن ابراہیم قمی [عربی] در اثر مفسران شیعه». شناخت نامہ علی بن ابراہیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۳۴۵ - ۳۴۷.

شناسایی تفاسیر شیعه

۷۷. حوزہ، سال چهارم، شماره اول (پیاپی: ۱۹)، فروردین - اردی بہشت ۱۳۶۶ ش، ص ۶۵ - ۶۷. نشر دوم: «تفسیر القمی در مقالہ مجلہ حوزہ». شناخت نامہ علی بن ابراہیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۳۳۲ - ۳۳۶.

شہیدی، روح اللہ ← رحمان ستایش، محمد کاظم

شہیدی صالحی، عبدالحسین

۷۸. «تفسیر قمی». دایرة المعارف تشیع، زیر نظر: احمد صدر حاج سید جوادی، بہاء الدین خرمشاهی، کامران فانی و حسن یوسفی اشکوری، تہران: نشر سعید محبتی، چاپ اول، ۱۳۷۳ ش، ج ۴، رحلی، ص ۴۹۴ - ۴۹۵.

نشر دوم: «تفسیر قمی در دایرة المعارف تشیّع». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۲۹۴ - ۲۹۶.

صالحی، عبد الحسین

۷۹. «تفسیر قمی». تفسیر و تفاسیر شیعه، قزوین: حدیث امروز، چاپ اول، ۱۳۸۱ش، وزیری، ص ۸۵ - ۸۷.

الصالحی الأندیمشکی، محمّد

۸۰. «ترجمة الشيخ علی بن ابراهیم بن هاشم القمّی». تفسیر القمّی، تحقیق: محمّد الصالحی الأندیمشکی، [قم]: ذوی القربی، چاپ اول، ۱۴۲۸ق، وزیری، ص ۹ - ۱۳.
نشر دوم: «در مقدمه تفسیر قمی به تحقیق صالحی اندیمشکی در باره ترجمه الشیخ علی بن ابراهیم بن هاشم القمّی آمده است». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۹۵ - ۱۰۲.

الصدر، السیّد الحسن

۸۱. «علی بن ابراهیم القمّی». تأسیس الشیعة لعلوم الإسلامی، [بی جا]: انتشارات اعلمی، [بی تا]، وزیری، ص ۳۳۰ - ۳۳۱.
نشر دوم: «مؤلف تأسیس الشیعة در باره علی بن ابراهیم القمّی می فرماید». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۶۵.

صرامی، سیف الله

۸۲. «راویان کتاب تفسیر علی بن ابراهیم قمی». مبانی حجّیت آرای رجالی، قم: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث، چاپ اول، ۱۳۸۳ش، وزیری، ص ۱۴۰ - ۱۴۳.

صلواتی، فضل الله ← شفیعی، سیّد محمّد

ضمیری، محمّد رضا

۸۳. «تفسیر علی بن ابراهیم قمی». کتاب شناسی تفصیلی مذاهب اسلامی، قم: مؤسسه آموزشی - پژوهشی مذاهب اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۲ش، وزیری، ص ۴۹۴ - ۴۹۵.
نشر دوم: «مؤلف کتاب شناسی تفصیلی مذاهب اسلامی در باره علی بن ابراهیم قمی می گوید». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۹۴ - ۹۵.

طالقانی، عبد الوهّاب

۸۴. «ابو الحسن علی بن ابراهیم قمی و تفسیر او». تاریخ تفسیر: تحقیق در متون تفسیری و بررسی ادوار تفسیر، تهران: مؤسسه انتشارات نبوی، چاپ اول، ۱۳۷۷ش، وزیری، ص ۲۳۷ - ۲۴۲.

طباطبایی، سیّد محمّدکاظم

۸۵. «علی بن ابراهیم قمی». تاریخ حدیث شیعه (۲): عصر غیبت، قم: سازمان چاپ و نشر دار الحدیث، چاپ اول، ۱۳۹۰ش، وزیری، ص ۹۱ - ۹۲.

الطّوسی، اَبی جعفر محمّد بن الحسن

۸۶. «علی [بن ابراهیم]». فهرست کتب الشّیعة و أصولهم و أسماء المصنّفین و أصحاب الأصول، تحقیق: السّید عبد العزیز الطباطبائی، قم: مکتبه المحقّق الطباطبائی، چاپ اول، ۱۴۲۰ق، وزیری، ص ۲۶۶ - ۲۶۷.

۸۷. «علی بن ابراهیم بن هاشم القمّی». محقّق: جواد القیومی، الفهرست، [بی جا]: مؤسسه نشر الفقه، چاپ اول، ۱۴۱۷ق، وزیری، ص ۱۵۲ - ۱۵۳.

نشر دوم: «مرحوم شیخ در فهرست در باره علی بن ابراهیم بن هاشم القمّی می فرماید». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۲۵ - ۲۶.

عابدی، احمد

۸۸. مسند علی بن ابراهیم القمّی. قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۶، وزیری.

عبّاسی، غلام‌علی

۸۹. علی بن ابراهیم: محدّث، فقیه و مفسّر بزرگ قرآن کریم «سیری در حدیث شیعه تا قرن چهارم». قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۵۶۰.

عبدی، علی اشرف

۹۰. شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمّی. قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۵۱۱. کتاب، در چهار بخش سامان یافته است: ۱. علی بن ابراهیم قمّی از دیدگاه رجال؛ ۲. تفسیر قمّی از دیدگاه کتاب‌شناسان؛ ۳. ابی الجارود و تفسیر او از دیدگاه دانشمندان؛ ۴. ابراهیم بن هاشم از دیدگاه علمای رجال. در هر یک از بخش‌های چهارگانه کتاب، مطالب انتشار یافته در آثار پیشین، عیناً آمده است.

۹۱. علی بن ابراهیم قمی و اندیشه‌ها. قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ۱۸۴ ص.

عرب‌زاده، ابوالفضل

۹۲. «ابوالفضل عرب‌زاده در باره زندگی و جایگاه علمی و معنوی علی بن ابراهیم قمی نوشته است». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی‌اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۱۰۳ - ۱۲۱.

۹۳. «علی بن ابراهیم بن هاشم / ابو الحسن قمی (زنده تا ۳۰۷ ق)». فقها و محدثان قم: تا پایان قرن چهارم، قم: مؤسسه تحقیقاتی حضرت ولی عصر (عج)، چاپ اول، ۱۳۸۵ش، وزیری، ص ۱۰۳.

العسال، محمد ابراهیم

۹۴. «تفسیر علی بن ابراهیم قمی» و «تفسیر القمی». الشیعة الإثنی عشریة و منهجهم فی تفسیر القرآن الکریم، [بی‌جا]: [بی‌نا]، چاپ اول، ۱۴۲۷ ق، وزیری، ص ۲۷۷ - ۲۸۱ و ۵۷۷ - ۵۸۰ و ۸۳۲ - ۸۳۵.

العسقلانی، الإمام الحافظ شهاب الدین أحمد بن علی بن حجر

۹۵. «علی بن ابراهیم أبو الحسن المحمّدی». لسان المیزان، دراسة و تحقیق و تعلیق: عادل أحمد عبد الموجود و علی محمد معوضی، مشارک فی تحقیقه: عبد الفتاح أبو سنّة، بیروت: دار الکتب العلمیة، چاپ اول، ۱۴۱۶ ق / ۱۹۹۶ م، ج ۴، وزیری، ص ۲۳۲. نشر دوم: «ابن حجر عسقلانی در باره علی بن ابراهیم می‌گوید». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی‌اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۴۵.

عقیقی بخشایشی، عبدالرحیم

۹۶. «تفسیر علی بن ابراهیم قمی (م: ۳۰۷ ق)». طبقات مفسران شیعه، قم: دفتر نشر نوید اسلام، چاپ اول، ۱۳۷۱ش، ج ۱، وزیری، ص ۵۶۷ - ۵۷۰. نشر دوم: «تفسیر علی بن ابراهیم قمی (م: ۳۰۷ ق) در طبقات مفسران شیعه». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی‌اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۲۳۱ - ۲۳۴.

علامه حلی ← الحلی، الحسن بن یوسف بن علی بن المظهر

علوی مهر، حسین

۹۷. «تفسیر قمی». روش‌ها و گرایش‌های تفسیری، تهران: اسوه، چاپ اول، ۱۳۸۱ش، وزیری، ص ۱۴۷ - ۱۴۸.

۹۸. «جایگاه تفاسیر روایی از دیدگاه آیه الله معرفت». معرفت قرآنی: یادنگار آیه الله محمدهادی معرفت، به کوشش: علی نصیری، زیر نظر گروه قرآن پژوهی پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران: سازمان انتشارات پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چاپ اول، ۱۳۸۷ش، ج ۴، رقی، ص ۳۲۵ - ۳۲۶.

در بخشی از مقاله با عنوان «تفسیر قمی» در باره این کتاب، سخن رفته است.

العیاری التبریزی، الملّاعلی

۹۹. «علی بن ابراهیم بن هاشم القمی». بهجة الآمال فی شرح زبدة المقال، تصحیح: الحاج السید هدایة الله المسترحمی الجرقوی الأصبهانی، قم: بنیاد فرهنگ اسلامی حاج محمدحسین کوشانپور، ۱۴۰۶ ق / ۱۳۶۵ ش، ج ۵، وزیری، ص ۳۵۴ - ۳۵۵.

نشر دوم: «مؤلف بهجة الآمال در باره علی بن ابراهیم می گوید». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۴۳ - ۴۴.

عمید زنجانی، عباسعلی

۱۰۰. «تفسیر قمی». مبانی و روش‌های تفسیر قرآن، تهران: سازمان چاپ و انتشارات وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، با تجدید نظر و اضافات، چاپ چهارم، ۱۳۷۹ش، وزیری، ص ۲۴۱ - ۲۴۲.

فتّاحی زاده، فتحیه

۱۰۱. «اعتبارسنجی روایات تفسیری علی بن ابراهیم در تفسیر قمی». مطالعات اسلامی، شماره ۸۰، تابستان ۱۳۸۷ش، ص ۱۴۳ - ۱۶۰.

۱۰۲. «مبانی نقد متنی در تفسیر قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۲، وزیری، ص ۲۱ - ۴۱.

۱۰۳. «مقایسه تفسیر قمی با روایات تفسیری علی بن ابراهیم در کافی». پژوهش‌های فلسفی - کلامی، سال اول، شماره ۳، بهار ۱۳۷۹ش، ص ۷ - ۱۹.

الفضلی، عبد الهادی

۱۰۴. «توثیق الرجالی لأسانیده». أصول علم الرجال، بیروت: مؤسسه أم القرى للتحقیق و النشر، چاپ دوم، ۱۴۱۶ق، وزیری، ص ۱۳۲ - ۱۳۵.
نشر دوم: «مؤلف کتاب اصول علم الرجال در بحث توثیق الرجالی لأسانیده می فرماید». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۶۵ - ۶۹.

فعل عراقی، حسین

۱۰۵. «قمی، علی بن ابراهیم». دانش نامه قرآن و قرآن پژوهی، به کوشش بهاء الدین خزمشاهی، تهران: دوستان و ناهید، چاپ اول، ۱۳۷۷ش، ج ۲، وزیری، ص ۱۷۷۶.

فقیه محمدی جلالی، محمدمهدی

۱۰۶. بارگاه آزاد گله: شرح حال و زندگانی امامزاده عباس ساری، راوی تفسیر علی بن ابراهیم قمی. قم: وثوق، چاپ اول، ۱۳۸۵ش، رقعی، ۱۶۸ ص.

فهیمی تبار، حمیدرضا

۱۰۷. اجتهاد در تفسیر روایی امامیه. تهران: دانشگاه امام صادق (علیه السلام)، چاپ اول، ۱۳۹۰ش، رقعی، ۴۳۲ ص.

این کتاب، حاوی بررسی اجتهاد در روش و گرایش پنج تفسیر و عوامل مؤثر بر اجتهاد هر مفسر به همراه شرح زندگی، شرایط اجتماعی و فرهنگی معاصر آنهاست. یکی از این مفسران، علی بن ابراهیم قمی است.

۱۰۸. «اجتهاد در تفسیر روایی قمی». تحقیقات علوم قرآن و حدیث، سال چهارم، شماره ۱ (پیاپی: ۷)، ۱۳۸۶ش، ص ۸۱ - ۱۱۸.

قاسمی نژاد ← آقابابایی، رضا

قاضی زاده، کاظم

۱۰۹. «پژوهشی در باره تفسیر علی بن ابراهیم قمی». بیانات، سال سوم، شماره ۲ (پیاپی: ۱۰)، تابستان ۱۳۷۵، ص ۱۱۴ - ۱۳۸.

نشر دوم: «پژوهشی در باره تفسیر علی بن ابراهیم قمی به قلم محقق گرامی جناب آقای دکتر

قاضی زادہ»۔ شناخت نامہ علی بن ابراہیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۹۶ - ۳۳۱۔

قمی، عباس

۱۱۰. «علی بن ابراہیم بن ہاشم القمی»۔ تحفة الأحاب فی نوادر آثار الأصحاب، تحقیق: سید جعفر حسینی، تہران: دار الکتب الاسلامیہ، چاپ اول، ۱۳۷۰ ش، وزیری، ص ۳۱۶۔
نشر دوم: «شیخ عباس قمی در تحفة الأحاب در بارہ علی بن ابراہیم ہاشم القمی می گوید»۔
شناخت نامہ علی بن ابراہیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۴۳۔

۱۱۱. «علی بن ابراہیم بن ہاشم القمی، أبو الحسن»۔ الفوائد الرضویة فی أحوال علماء المذهب الجعفریة: سرگذشت عالمان شیعی، تحقیق: ناصر باقری بیدہندی، قم: مؤسسہ بوستان کتاب، چاپ اول، ۱۳۸۵ ش، ج ۱، وزیری، ص ۴۴۴ - ۴۴۵۔

نشر دوم: «مرحوم شیخ عباس قمی در کتاب فوائد الرضویہ در بارہ علی بن ابراہیم بن ہاشم القمی ابو الحسن فرمودہ»۔ شناخت نامہ علی بن ابراہیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۳۶۔

۱۱۲. «القمی»۔ الکنی و الألقاب، تہران: مکتبۃ الصدر، چاپ چہارم، ۱۳۹۷ ق، ج ۳، وزیری، ص ۸۴ - ۸۶، و ترجمہ آن با این مشخصات: مشاہیر و دانشمندان اسلام: ترجمہ الکنی و الألقاب. ترجمہ محمد رازی، تہران: کتابفروشی اسلامیہ، ۱۳۵۱ ش، ج ۴، وزیری، ص ۹۵ - ۹۷۔

قمی، علی بن ابراہیم (قرن ۳ ق)

۱۱۳. دانش نامہ دانش گستر. زیر نظر: علی رامین، کامران فانی و محمد علی سادات، تہران: مؤسسہ دانش گستر روز، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۱۲، وزیری، ص ۴۱۴۔

کحّالہ، عمر رضا

۱۱۴. «علی القمی»۔ معجم المؤلفین: تراجم مُصنّفی کُتب العربیّہ، بیروت: مؤسسہ الرسالہ، چاپ اول، ۱۴۱۴ ق / ۱۹۹۳ م، ج ۲، وزیری، ص ۳۸۹ - ۳۹۰۔
نشر دوم: «عمر رضا کحّالہ در بارہ علی بن ابراہیم می گوید»۔ شناخت نامہ علی بن ابراہیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۴۶۔

کفای جلیلی فرد، زهرا

۱۱۵. «علی بن ابراهیم بن هاشم قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۱، وزیری، ص ۲۶۸-۲۷۷.

گروهی از نویسندگان

۱۱۶. مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی. قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۲، وزیری.

این مجموعه، حاوی بیست مقاله است. عناوین مقالات در جلد نخست، عبارت‌اند از: ۱. شرح حال شیخ علی بن ابراهیم قمی، شیخ محمود ارگانی بهبهانی حائری؛ ۲. زندگانی‌نامه، رضا آقابابایی، قاسمی نژاد؛ ۳. بررسی وثاقت ابراهیم بن هاشم قمی، فریبا شهیدی‌فر؛ ۴. پژوهشی سندی و محتوایی در تفسیر القمی، علی‌اکبر بابایی؛ ۵. تشکیک در انتساب مقدمه تفسیر قمی، پوران میرزایی؛ ۶. نقد نظریه توثیق عام تفسیر منسوب به قمی، پوران میرزایی؛ ۷. دفاع از تفسیر روایی علی بن ابراهیم، مهدی حسینیان قمی؛ ۸. علل وقوع جنگ‌های عصر نبوی در تفسیر علی بن ابراهیم قمی، سیدعلی نقی میرحسینی؛ ۹. اسرائیلیات در تفسیر قمی، رقیه یوسفی؛ ۱۰. بررسی آیات محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ، عام و خاص در تفسیر قمی، فاطمه گل‌باغی؛ ۱۱. علی بن ابراهیم بن هاشم قمی، زهرا کفای جلیلی فرد؛ ۱۲. الرجعة و الإمام القائم عجل الله فرجه فی تفسیر علی بن ابراهیم - قدس سره -، مهدی مهدی‌پور.

عناوین مقالات جلد دوم، بدین شرح است: ۱. مبانی نقد متنی در تفسیر قمی، فتحیه فتاحی‌زاده؛ ۲. زندگانی ابراهیم بن هاشم قمی، معصومه باقری‌نژاد؛ ۳. بررسی علوم اهل بیت علیهم‌السلام در تفسیر قمی، حسن مهدی‌فر؛ ۴. تفسیر قمی بین رد و قبول، سید حسن نقیعی؛ ۵. مروری بر استفاده‌های مجمع البیان از تفسیر قمی، سید حسن نقیعی؛ ۶. اخلاق در تفسیر قمی، سید مرادرضا رضوی هندی؛ ۷. الکلام العلوی فی بیان الجنة و النار من تفسیر علی بن ابراهیم القمی، السید قوام الدین هاشمی؛ ۸. آیات الأحکام، سید رضا حسینی‌کیا.

گل‌باغی، فاطمه

۱۱۷. «بررسی آیات محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ، عام و خاص در تفسیر قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۱، وزیری، ص ۲۵۹-۲۶۷.

مؤدب، سیّد رضا

۱۱۸. «تفسیر قمی». روش‌های تفسیر قرآن، قم: دانشگاه قم، ویرایش سوم، چاپ اول، ۱۳۹۰ ش، وزیری، ص ۸۸-۸۹.

المؤلف و الكتاب

۱۱۹. تفسیر القمّی. لجنة التحقيق و التصحيح مؤسّسة الأعلمی، بیروت: مؤسّسة الأعلمی للمطبوعات. چاپ اول، ۱۴۱۲ ق / ۱۹۹۱ م، ج ۱، ص ۵-۱۲.
نشر دوم: «تفسیر القمّی در مقدّمه تفسیر منشورات اعلمی». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۳۳۶-۳۴۳.

المازندرانی، محمّد بن اسماعیل

۱۲۰. «علی بن ابراهیم بن هاشم». منتهی المقال فی أحوال الرجال، تحقیق: مؤسّسة آل البيت لإحياء التراث، قم: مؤسّسة آل البيت لإحياء التراث، چاپ اول، ۱۴۱۶ ق، ج ۴، وزیری، ص ۳۲۴-۳۲۵.
نشر دوم: «مؤلف منتهی المقال در باره علی بن ابراهیم بن هاشم می فرماید». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۳۴-۳۵.

المامقانی، عبد الله

۱۲۱. «ابراهیم بن هاشم القمّی». تنقیح المقال فی علم الرجال، قم: مؤسّسة آل البيت لإحياء التراث، چاپ اول، ۱۴۲۴ ق، ج ۵، وزیری، ص ۷۰۲-۷۰۳.
نشر دوم: «مرحوم امامقانی در تنقیح المقال، در باره علی بن ابراهیم بن هاشم می فرماید». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۸-۲۹.

مبلّغ، محمّد حسین ← شریفی، حسن

المحسنی، محمّد آصف

۱۲۲. «البحث الثامن: حول وثيقة الرواة فی تفسیر القمّی» و «حول اعتبار تفسیر القمّی». بحوث فی علم الرجال، قم: مرکز المصطفیٰ للعالمی للترجمة و النشر، چاپ پنجم، ۱۴۳۲ ق / ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۷۲-۷۵ و ۴۲۸-۴۲۹.

نشر دوم: «نظر سيّد بن طاووس در باره تفسير قمی». شناخت نامه علی بن ابراهيم قمی، علی اشرف عیدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۲۱۱ - ۲۱۷.

مدرّس تبریزی، محمّدعلی

۱۲۳. «قمی». ریحانة الأدب فی تراجم المعروفین بالکنیة و اللقب یا کنی و القاب، تهران: کتابفروشی خیام، چاپ سوم، ۱۳۶۹ش، ج ۳ - ۴، وزیری، ص ۴۸۸.

مدنی بجستانی، سيّد محمود

۱۲۴. «تفسير القرآن الکریم، مشهور به تفسير القمی یا تفسير علی بن ابراهيم». فرهنگ کتب حدیثی شیعه، تهران: شرکت چاپ و نشر بین الملل، چاپ اول، ۱۳۸۵ش، ج ۱، وزیری، ص ۲۲۶ - ۲۳۲.

مردی، عبّاسعلی

۱۲۵. «تفسير قمی منسوب به علی بن ابراهيم». افق حوزه، شماره ۲۶۳، ۲۳ اسفند ۱۳۸۸ش، ص ۵ - ۶.

المروّجی الطبسی، محمّدجواد

۱۲۶. التراث العفائدی لعلی بن ابراهيم القمی. قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۳۷۶.

معرفت، محمّدهادی

۱۲۷. «تفسير القمی». التفسير والمفسرون فی ثوبة القشيب، مشهد: الجامعة الرضويه للعلوم الإسلامیه، چاپ اول، ۱۳۷۷ش / ۱۴۱۹ق، ج ۲، وزیری، ص ۳۲۵ - ۳۲۷، و ترجمه آن با این مشخصات: «تفسير قمی». تفسير و مفسران، قم: مؤسسه فرهنگي تمهيد، با تجديد نظر، چاپ چهارم، ۱۳۸۷ش، ج ۲، وزیری، ص ۱۸۳ - ۱۸۸.

۱۲۸. «تفسير قمی منسوب به علی بن ابراهيم قمی». نامه قم، شماره ۷ - ۸، پاییز - زمستان ۱۳۷۸ش، ص ۲۵۳ - ۲۶۴.

معروف الحسنی، السيّد هاشم

۱۲۹. «التفسير و التأويل» و «نظرات فی التفسيرين التفسير المنسوب إلى العسكري و تفسير علی بن ابراهيم». بين التصوّف و التشييع، [بيروت]: دار التعارف للمطبوعات، ۱۴۲۷ق / ۲۰۰۶م،

وزیری، ص ۱۵۶ - ۱۸۱ و ۱۸۲ - ۱۹۰، و ترجمه آن با این مشخصات: تصوف و تشیع، ترجمه سید محمدصادق عارف، مشهد: بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی، چاپ دوم، ۱۳۷۵ ش، وزیری، ص ۱۶۷ - ۲۰۳.

نشر دوم: «تفسیر و تأویل تفسیر قمی از نظر هاشم معروف حسنی» و «نگاهی به تفسیر منسوب به امام عسکری علیه السلام و تفسیر علی بن ابراهیم». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۱۶۴ - ۲۰۰ و ۲۰۰ - ۲۱۱.

منعل قمی، نور الدین علی بن حیدر علی

۱۳۰. «علی بن ابراهیم». تذکره مشایخ قم، تحقیق و تصحیح: غلامعلی عباسی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش، رقعی، ص ۱۱۶.

مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام

۱۳۱. «علی بن ابراهیم القمی». موسوعة طبقات الفقهاء، إشراف: جعفر السبحانی، قم: مؤسسه الإمام الصادق علیه السلام، چاپ اول، ۱۴۱۸ ق، ج ۴، وزیری، ص ۲۶۵ - ۲۶۶.

موسوی، سید احمد

۱۳۲. «پژوهشی پیرامون تفسیر قمی». کیهان اندیشه، شماره ۳۲، مهر - آبان ۱۳۶۹ ش، ص ۸۴ - ۹۴.

نشر دوم: «پژوهشی در باره تفسیر قمی». شناخت‌نامه قرآن: مقالاتی در تفسیر قرآن کریم، به اهتمام: محمدجواد صاحبی، قم: نشر احیاگران، چاپ اول، ۱۳۸۳ ش، ج ۲، وزیری، ص ۳۶۵ - ۳۸۰.

نشر سوم: «پژوهشی پیرامون تفسیر قمی با قلم محقق ارجمند سید احمد موسوی». شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۶۹ - ۲۸۵.

الموسوی الإصفهانی، السید حسن

۱۳۳. «علی بن ابراهیم بن هاشم». ثقات الزّواة: كتاب علمی، رجالی، حدیثی، تاریخی، قم: مؤسسه الإمام المنتظر (عجل الله تعالی فرجه الشریف)، چاپ اول، ۱۳۸۲ ش، ج ۳، وزیری، ص ۱۱ - ۱۲.

نشر دوم: «مؤلف ثقات الرواة در باره علی بن ابراهیم بن هاشم فرموده». شناختنامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۶۹-۷۰.

الموسوی الجزائری، السید طیب

۱۳۴. «المقدمه». تفسیر القمّی، تصحیح و پاورقی: السید طیب الموسوی الجزائری، قم: دار الكتاب، چاپ چهارم، ۱۳۶۷ش، ج ۱، وزیری، ص ۷-۲۶.

الموسوی الخوئی، السید أبو القاسم

۱۳۵. «علی بن ابراهیم بن هاشم». معجم الرجال الحديث و تفصیل طبقات الرواة، قم: منشورات مدينة العلم آية الله العظمی الخوئی، [بی تا]، ج ۱۱، وزیری، ص ۱۹۳-۲۱۰.

نشر دوم: «علی بن ابراهیم بن هاشم در معجم رجال الحديث سید ابو القاسم خویی». شناختنامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، وزیری، ص ۴۶-۶۰.

۱۳۶. «علی بن ابراهیم القمّی». معجم الرجال الحديث و تفصیل طبقات الرواة، قم: منشورات مدينة العلم آية الله العظمی الخوئی، [بی تا]، ج ۱۱، وزیری، ص ۴۷۴-۴۸۷.

المهاجر، جعفر

۱۳۷. «علی بن ابراهیم بن هاشم». أعلام الشیعة، بیروت: دار الموزخ العربی، چاپ اول، ۱۴۳۱ ق / ۲۰۱۰ م، ج ۲، وزیری، ص ۹۰۸-۹۰۹.

مهدی پور، مهدی

۱۳۸. «الرجعة والإمام القائم - عجل الله تعالی فرجه الشریف - فی تفسیر علی بن ابراهیم». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۱، وزیری، ص ۲۷۸-۳۲۰.

مهدی فر، حسن

۱۳۹. «بررسی علوم اهل بیت (ع) در تفسیر قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۲، وزیری، ص ۶۱-۱۱۰.

میرحسینی، سید علی نقی

۱۴۰. «علل وقوع جنگ‌های عصر نبوی در تفسیر علی بن ابراهیم قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۱، وزیری، ص ۱۷۹-۲۲۵.

میرزایی، پوران

۱۴۱. «بازکاوی انتساب تفسیر القمّی در خلال مقایسه مقدمه با متن کتاب». علوم حدیث، سال پانزدهم، شماره اول (پیاپی: ۵۵)، بهار ۱۳۸۹ ش، ص ۱۵۸ - ۱۶۹.
۱۴۲. پژوهشی در تفسیر قمّی. قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ۲۶۴ ص.
۱۴۳. «تشکیک در انتساب مقدمه تفسیر قمّی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمّی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۱، وزیری، ص ۱۲۲ - ۱۴۰.
۱۴۴. «نقد نظریه توثیق عام تفسیر منسوب به قمّی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمّی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۱، وزیری، ص ۱۴۱ - ۱۶۲.
۱۴۵. نقد و بررسی تفسیر قمّی: ساختار شناسی و درون شناسی. پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: محمدعلی مهدوی راد، استاد مشاور: محمدکاظم رحمان ستایش، دانشکده علوم حدیث شهرری، ۱۳۸۶ ش، رحلی، ۲۲۹ ص.

النجاشی الأسدی الکوفی، ابو العباس أحمد بن علی بن أحمد بن العباس

۱۴۶. «علی بن ابراهیم بن هاشم». رجال النجاشی، قم: مؤسسه النشر الإسلامی، چاپ چهارم، ۱۴۱۳ ق، وزیری، ص ۲۶۰.
- نشر دوم: «نجاشی در کتاب رجال خود در باره علی بن ابراهیم می گوید». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۲۵.

نجف، محمد طه

۱۴۷. «[علی] بن ابراهیم بن هاشم القمّی». إتيان المقال فی أحوال الرجال، نجف: المطبعة العلویة، ۱۳۴۰ ق، رحلی، ص ۸۹.
- نشر دوم: «مؤلف إتيان المقال در باره علی بن ابراهیم قمّی می گوید». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمّی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۴۵.

نحوی، سیّد سیف الله

۱۴۸. «سیمای علی بن ابراهیم: اقیانوس حدیث». فرهنگ کوثر، سال اول، شماره ۴، تیر ۱۳۷۶ ش، ص ۴۶ - ۵۱.
۱۴۹. «علی بن ابراهیم، اقیانوس حدیث». ستارگان حرم: اختران حریم معصومه علیها السلام، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۷۷ ش، رقی، ص ۴۷ - ۶۰.

نشر دوم: «سید سیف الله نحوی در باره علی بن ابراهیم، اقیانوس حدیث، نوشته است». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۱۲۱-۱۳۲.

نقیبی، سید حسن

۱۵۰. «تفسیر قمی بین رد و قبول». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۲، وزیری، ص ۱۱۱-۱۳۹.

۱۵۱. «مروری بر استفاده‌های مجمع البیان از تفسیر قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۲، وزیری، ص ۱۴۱-۱۹۰.

النمازی الشاهرودی، علی

۱۵۲. «علی بن ابراهیم بن هاشم القمی». مستدرکات علم رجال الحدیث، تهران: ابن المؤلف علی نفقه مسجد الغدیر، چاپ اول، ۱۴۱۵ ق، ج ۵، وزیری، ص ۲۷۸-۲۷۹.

نشر دوم: «مؤلف مستدرکات علم الرجال در باره علی بن ابراهیم بن هاشم القمی فرموده». شناخت نامه علی بن ابراهیم قمی، علی اشرف عبدی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، وزیری، ص ۷۱-۷۲.

هاتفی چهاربرج، بهلول

۱۵۳. شرح حال علی بن ابراهیم قمی و بررسی تفسیر وی. پایان نامه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: صدیقه میرشمسی، استاد مشاور: محمدحسین توانایی، گروه علوم قرآن و حدیث دانشکده الهیات دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال، ۱۳۸۹ ش، رحلی، ۱۵۰ ص.

هاشمی، السید قوام الدین

۱۵۴. «الکلام العلوی فی بیان الجنة والنار من تفسیر علی بن ابراهیم القمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ ش، ج ۲، وزیری، ص ۳۱۱-۳۴۲.

هیدوس، محمود

۱۵۵. حول تفسیر القمی: دراسة تحقیقیة. قم: دار الكتاب، چاپ اول، ۱۴۲۲ ق / ۱۳۸۰ ش، رقی، ۶۹ ص.

یوسفی، رقیه

۱۵۶. «اسرائیلیات در تفسیر قمی». مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی، قم: زائر، چاپ اول، ۱۳۸۹ش، ج ۱، وزیری، ص ۲۲۶-۲۵۸.

فهرست الفبایی عنوان کتاب‌های مستقل^۱

۱. بارگاه آزاد گله: شرح حال و زندگانی امامزاده عباس ساری، راوی تفسیر علی بن ابراهیم قمی ۱۰۶
۲. پژوهشی در تفسیر قمی ۱۴۲
۳. تاریخ انبیاء ﷺ در تفسیر قمی ۶۲
۴. التراث العقائدی لعلی بن ابراهیم القمی ۱۲۶
۵. حول تفسیر القمی: دراسة تحقیقیة ۱۵۵
۶. شرح حال شیخ علی بن ابراهیم بن هاشم قمی ۲۱
۷. شناخت‌نامه علی بن ابراهیم قمی ۹۰
۸. عجائب أحكام أمير المؤمنين ﷺ: رواية المفسر الجليل محمد بن علی ابراهیم بن هاشم القمی ۲۷
۹. علی بن ابراهیم قمی و اندیشه‌ها ۹۱
۱۰. علی بن ابراهیم و تفسیر قمی ۱۱
۱۱. علی بن ابراهیم: محدث، فقیه و مفسر بزرگ قرآن کریم «سیری در حدیث شیعه تا قرن چهارم» ۸۹
۱۲. مجموعه مقالات کنگره بزرگداشت علی بن ابراهیم قمی ۱۱۶
۱۳. مختصر تفسیر القمی ۱۵
۱۴. مسند علی بن ابراهیم القمی ۸۸

فهرست الفبایی عنوان کتاب‌های مشتمل

۱. آشنایی با تفاسیر به ضمیمه مسئله عدم تحریف قرآن و چند بحث قرآنی ۲۲
۲. إتقان المقال فی أحوال الرجال ۱۴۷
۳. اجتهاد در تفسیر روایی امامیه ۱۰۷
۴. أصول علم الرجال ۱۰۴

۱. شایان ذکر است که شماره‌های ذکر شده پس از هر عنوان، شماره مطلب یاد شده در همین مقاله است.

٥. أعلام الشيعة ١٣٧
٦. بحوث في علم الرجال ١٢٢
٧. بحوث في مباني علم الرجال ٤٠
٨. بررسى تطبيقى مهديت در روايات شيعه و اهل سنت ٢٤
٩. بهجة الآمال في شرح زبدة المقال ٩٩
١٠. بين التصوف والتشيع ١٢٩
١١. تاريخ تفسير قرآن از عصر رسالت تا پايان عصر غيبت صغرا (٣٢٩ ق) ٣٥
١٢. تاريخ تفسير قرآن كريم ٤٤
١٣. تاريخ تفسير: تحقيق در متون تفسيرى و بررسى ادوار تفسير ٨٢
١٤. تاريخ حديث شيعه (٢): عصر غيبت ٨٣
١٥. تأسيس الشيعة لعلوم الاسلامى ٧٩
١٦. تحفة الأحياب في نوادر آثار الأصحاب ١١٠
١٧. التحقيق في نفى التحريف عن القرآن الشريف ٤٩
١٨. تذكرة مشايخ قم ١٣٠
١٩. تفاسير و مفسران شيعه ٧٣
٢٠. التفسير بالمأثور و تطوره عند الشيعة الإمامية ٢٤
٢١. تفسير جامع: جمع أورى شده از تفسير امام علي و عياشى و كتب اخبار معتبره به انضمام ترجمه تفسير على بن ابراهيم قمى ٣٧
٢٢. التفسير و المفسرون ٥٩
٢٣. تفسير و تفاسير شيعه ٧٧
٢٤. التفسير والمفسرون في ثوبة القشيب ١٢٧
٢٥. تنقيح المقال في علم الرجال ١٢١
٢٦. ثقات الرواة: كتاب علمى، رجالى، حديثى، تاريخى ١٣٣
٢٧. جامع الرواة و إزاحة الاشتباهات عن الطرق والأسناد ١٩
٢٨. جامع الرواة و رافع الاشتباهات ١٨
٢٩. خلاصة الأقوال في معرفة الرجال ٥١
٣٠. الذريعة إلى تصانيف الشيعة ٨٦

۳۱. رجال العلامة الحلّی ۵۲
۳۲. رجال النجاشی ۱۴۶
۳۳. روش‌ها و گرایش‌های تفسیری ۹۷
۳۴. روش‌های تفسیر قرآن ۱۱۸
۳۵. ریحانة الأدب فی تراجم المعروفین بالکنیة و اللقب یا کنی و القاب ۱۲۳
۳۶. ستارگان حرم: اختران حریم معصومه علیها السلام ۱۴۹
۳۷. سعد السعود للنفوس: منضود من کتب وقف علی بن موسی بن طاووس ۱۳
۳۸. سیر تطوّر تفاسیر شیعه ۳۰
۳۹. شناخت‌نامه تفاسیر: نگاهی اجمالی به ۱۳۰ تفسیر برجسته از مفسران شیعه و اهل سنت ۳۱
۴۰. الشيعة الإثني عشرية و منهجم فی تفسیر القرآن الکریم ۹۴
۴۱. طبقات أعلام الشيعة: القرن الرابع، نوابغ الرواة فی رابعة المئات ۸۷
۴۲. طبقات المفسرين ۵۶
۴۳. طبقات مفسران شیعه ۹۶
۴۴. عالمان شیعه ۱۷
۴۵. فرهنگ کتب حدیثی شیعه ۱۲۴
۴۶. فقها و محدثان قم: تا پایان قرن چهارم ۹۳
۴۷. الفوائد الرضویة فی أحوال علماء المذهب الجعفریة: سرگذشت عالمان شیعه ۱۱۱
۴۸. الفهرست ۸۵
۴۹. فهرست کتب الشيعة و أصولهم و أسماء المصنّفین و أصحاب الأصول ۸۴
۵۰. قاموس الرجال ۴۱
۵۱. کتاب الرجال ۵۰
۵۲. کتاب‌شناسی تفصیلی مذاهب اسلامی ۸۱
۵۳. کلیات فی علم الرجال ۶۵
۵۴. الکنی و الألقاب ۱۱۲
۵۵. گنجینه دانشمندان ۶۰
۵۶. لسان المیزان ۹۵
۵۷. مبانی حجّت آرای رجالی ۸۰

۵۸. مبانی و روش‌های تفسیر قرآن ۱۰۰
۵۹. مستدرکات علم رجال الحديث ۱۵۲
۶۰. معجم الأدباء: إرشاد الأريب إلى معرفة الأديب ۵۳
۶۱. معجم الرجال الحديث و تفصیل طبقات الزواة ۱۳۵
۶۲. معجم الرجال الحديث و تفصیل طبقات الزواة ۱۳۶
۶۳. معجم المؤلفين: تراجم مُصَنَّفِي الكُتُب العربية ۱۱۴
۶۴. مفاخر اسلام ۵۷
۶۵. مفسران شيعه ۷۴
۶۶. المفسرون: حياتهم و منهجهم ۲۸
۶۷. مقياس الزواة في كليات علم الرجال ۶۸
۶۸. مكاتب تفسيري: مكاتب و تفسيرهاى اجتهادى روايى، ادبى و علمى ۳۴
۶۹. مكتب حديثى قم: شناخت و تحليل مكتب حديثى قم از آغاز تا قرن پنجم هجرى ۴۳
۷۰. منتخب التواريخ: در وقایع مهمه متعلقه به حضرت خاتم النبیین و سيده نساء العالمين و لأئمة الإثني عشر - صلوات الله عليهم أجمعين - ۵۵
۷۱. منتهى المقال فى أحوال الرجال ۱۲۰
۷۲. موسوعة طبقات الفقهاء ۱۳۱
۷۳. نقد الرجال ۴۷

فهرست الفبايى عنوان مقالات

۱. آیات الأحكام ۴۸
۲. ابوالفضل عرب‌زاده در باره زندگى و جایگاه علمى و معنوى على بن ابراهيم قمى نوشته است ۹۲
۳. اجتهاد در تفسیر روايى قمى ۱۰۷
۴. اخلاق در تفسیر قمى ۶۳
۵. اسرئیلیات در تفسیر قمى ۱۵۶
۶. اعتبارسنجى روایات تفسیری على بن ابراهيم در تفسیر قمى ۱۰۰
۷. بازکاوى انتساب تفسیر القمى در خلال مقایسه مقدمه با متن کتاب ۱۴۰
۸. بازبایى منابع تفسیر قمى ۶۰
۹. بررسی آیات محکم و متشابه، ناسخ و منسوخ، عام و خاص در تفسیر قمى ۱۱۷

۱۰. بررسی علوم اهل بیت علیهم السلام در تفسیر قمی ۱۳۹
۱۱. پژوهشی پیرامون تفسیر قمی ۱۳۱
۱۲. پژوهشی در باره تفسیر علی بن ابراهیم قمی ۱۰۸
۱۳. پژوهشی دیگر در باره تفسیر القمی ۳۲
۱۴. پژوهشی سندی و محتوایی در تفسیر القمی ۳۳
۱۵. تأثیر اندیشه‌های غالیان بر برخی از مفسران اثرگرای شیعی ۵۸
۱۶. تأثیر غالیان بر روایات تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی ۳۹
۱۷. ترجمه الشیخ علی بن ابراهیم بن هاشم القمی ۷۸
۱۸. تشکیک در انتساب مقدمه تفسیر قمی ۱۴۳
۱۹. تعلیقات ابن عتاقی بر تفسیر علی بن ابراهیم قمی: مباحث تفسیری و فقهی ۱۴
۲۰. تفسیر علی بن ابراهیم القمی ۶۶
۲۱. تفسیر علی بن ابراهیم قمی ۲۹، ۴۲، ۶۹
۲۲. تفسیر قمی ۷۶
۲۳. تفسیر قمی بین ردّ و قبول ۱۵۰
۲۴. تفسیر قمی در ترازوی نقد ۷۰
۲۵. تفسیر قمی منسوب به علی بن ابراهیم ۱۲۴
۲۶. تفسیر قمی منسوب به علی بن ابراهیم قمی ۱۲۷
۲۷. جایگاه تفاسیر روایی از دیدگاه آیه الله معرفت ۹۸
۲۸. در حاشیه دو مقاله ۶۹
۲۹. دفاع از تفسیر روایی علی بن ابراهیم ۴۶
۳۰. الرجعة و الإمام القائم - عجل الله تعالی فرجه الشریف - فی تفسیر علی بن ابراهیم ۱۳۸
۳۱. زندگانی ابراهیم بن هاشم قمی ۳۶
۳۲. زندگی نامه ۱۲
۳۳. سیمای علی بن ابراهیم، اقیانوس حدیث ۱۴۷
۳۴. شرح حال شیخ علی بن ابراهیم قمی ۲۰
۳۵. شناسایی تفاسیر شیعه ۷۴
۳۶. علل وقوع جنگ‌های عصر نبوی در تفسیر علی بن ابراهیم قمی ۱۴۰

۳۷. علی بن ابراهیم بن هاشم قمی ۱۱۵
 ۳۸. فقها و محدثان قم: تا پایان قرن چهارم ۹۳
 ۳۹. قمی، علی بن ابراهیم (قرن ۳ ق) ۱۱۳
 ۴۰. قمی، علی بن ابراهیم ۱۰۵
 ۴۱. قمی، علی بن ابراهیم ۲۳
 ۴۲. الکلام العلوٰی فی بیان الجنّة والنّار من تفسیر علی بن ابراهیم القمّی ۱۵۴
 ۴۳. مبانی نقد متنی در تفسیر قمی ۱۰۲
 ۴۴. مروری بر استفاده‌های مجمع البیان از تفسیر قمی ۱۵۱
 ۴۵. مقایسه تفسیر قمی با روایات تفسیری علی بن ابراهیم در کافی ۱۰۲
 ۴۶. المؤلّف و الكتاب ۱۱۹
 ۴۷. نقد نظریه توثیق عام تفسیر منسوب به قمی ۱۴۴
 ۴۸. نگاهی به جایگاه علمی علی بن ابراهیم قمی (۲۳۰ - ۳۱۰ ق) و دوران و آثار او ۶۴
 ۴۹. نگاهی به مجموعه ایرانیان و قرآن ۵۴

فهرست الفبایی عنوان پایان‌نامه‌ها

۱. بررسی انتقادی تفسیر منسوب به علی بن ابراهیم قمی ۳۸
۲. بررسی تطبیقی مهدویت در روایات فریقین ۲۵
۳. تحقیق در تفاسیر روایی شیعه ۱۶
۴. ترجمه و تحقیق پیرامون علوم قرآن در مقدمه تفسیر البرهان ۷۱
۵. تفسیر اثری شیعه و تطوّر آن ۶۵
۶. تفسیر ماثور و بررسی تطوّر آن با تکیه بر تفاسیر اثری شیعه ۴۵
۷. شرح حال علی بن ابراهیم قمی و بررسی تفسیر وی ۱۵۲
۸. نقد و بررسی تفسیر قمی: ساختارشناسی و درون‌شناسی ۱۴۴

نمایه بسامد تاریخی منابع

۶۰ : ۱۳۵۲	شمسی
۹۹ : ۱۳۶۵	
۷۵ ، ۳۷ : ۱۳۶۶	۷۴ : ۱۳۴۹
۱۳۴ : ۱۳۶۷	۱۱۲ : ۱۳۵۱

قمری	۱۳۲، ۱۲۳ : ۱۳۶۹
۱۴۷ : ۱۳۴۰	۱۱۰ : ۱۳۷۰
۵۰ : ۱۳۹۲	۹۶ : ۱۳۷۱
۲۷ : ۱۳۹۴	۷۲، ۶۶ : ۱۳۷۲
۵۲ : ۱۴۰۲	۷۶ : ۱۳۷۳
۱۹ : ۱۴۰۳	۱۰۹، ۷۱ : ۱۳۷۵
۴۹ : ۱۴۱۰	۱۴۸، ۷۰ : ۱۳۷۶
۱۱۹ : ۱۴۱۲	۱۴۹، ۱۲۷، ۱۰۵، ۸۲، ۲۹ : ۱۳۷۷
۱۴۶ : ۱۴۱۳	۱۲۸، ۵۷، ۳۱ : ۱۳۷۸
۱۱۴، ۲۸ : ۱۴۱۴	۱۰۳، ۱۰۰، ۴۵، ۱۳ : ۱۳۷۹
۱۵۲، ۴۱ : ۱۴۱۵	۱۵۵ : ۱۳۸۰
۱۲۰، ۱۰۴، ۹۵، ۶۵ : ۱۴۱۶	۹۷، ۷۷ : ۱۳۸۱
۸۵، ۵۱ : ۱۴۱۷	۱۳۳، ۸۱، ۶۹، ۵۵، ۲۲ : ۱۳۸۲
۱۳۱ : ۱۴۱۸	۱۳۰، ۸۰، ۳۲، ۲۵ : ۱۳۸۳
۸۴، ۴۰ : ۱۴۲۰	۴۳، ۱۶ : ۱۳۸۴
۲۶ : ۱۴۲۱	۱۱۱، ۱۰۶، ۹۳، ۱۲۴ : ۱۳۸۵
۶۸ : ۱۴۲۲	۱۴۵، ۱۰۸، ۲۴ : ۱۳۸۶
۱۲۱ : ۱۴۲۴	۱۰۱، ۹۸، ۶۴، ۵۸، ۴۴، ۳۵ : ۱۳۸۷
۵۹ : ۱۴۲۶	۱۲۵، ۲۳، ۱۷، ۱۴، ۱۱ : ۱۳۸۸
۱۲۹، ۹۴ : ۱۴۲۷	۴۲، ۳۸، ۳۶، ۳۳، ۳۰، ۲۰، ۱۲ : ۱۳۸۹
۷۸ : ۱۴۲۸	۹۲، ۹۱، ۹۰، ۸۹، ۸۸، ۶۳، ۵۴، ۴۸، ۴۶
۸۷ : ۱۴۳۰	۱۰۲، ۱۱۳، ۱۱۵، ۱۱۶، ۱۱۷، ۱۲۲، ۱۴۲
۱۳۷ : ۱۴۳۱	۱۲۶، ۱۳۸، ۱۳۹، ۱۴۰، ۱۴۱، ۱۴۲، ۱۵۶، ۱۵۴، ۱۵۳، ۱۵۱، ۱۵۰، ۱۴۴، ۱۴۳
میلادی	۱۱۸، ۱۰۷، ۸۳، ۶۷، ۲۱، ۱۵ : ۱۳۹۰
۵۳ : ۱۹۹۳	۷۳، ۶۲، ۳۹، ۳۴، ۱۸ : ۱۳۹۱
	۶۱ : ۱۳۹۲